

sunt (sensu stricto); nam communis spiratio non est proprietas, quia convenit duabus personis. Tres autem sunt *notiones personales* i. e. *constituentes personas*, scilicet *paternitas, filiatio et processio*. Nam communis spiratio et innascibilitas dicuntur *notiones personarum* non autem *personales* » (1) S. Th. 1. q. 32. a. 3.

Proprietates seu relationes seu notiones constituentes sunt tres, ut superius ostensum est, et modo audivimus a s. Thoma dictum. Aureolus hinc communi et certae doctrinae non nihil adversari videtur, quamvis differentia non sit de ipsa re, sed potius in modo considerandi rem eandem. « *Filiatio*, inquit, non praecise constituit *Fili* personalitatem, quia secundum hoc spiratio activa esset adventitia et extra personalitatem *Fili* tamquam aliquid extrinsecum, et sine quo remaneret persona; ergo impossibile est ponere, quod sola filiatione personaliter distinguatur.... Tam essentia quam activa generatio et similiter activa spiratio ad personalitatem Patris intrinsece concurrunt; generari vero et spirare atque essentia ad personalitatem *Fili*; spirari autem et divina essentia tantum ad personalitatem *Spiritus Sancti* » Aureol. 1. dist. 11. a. 3. In hac doctrina verum quidem illud est, quod a parte rei et secundum pleniorum conceptum paternitas involvit spirationem et esse ingenitum (pariterque plenius concepta filiatio includit spirationem), ut in thesi declaravimus; sed quando formales haec rationes mentis consideratione distinguantur, et tunc queritur, sub quanam ex illis primum concipiamus Patrem et Filium ut personas distinctas; sine dubio respondendum est, ut formaliter rationem Patris concipi paternitatem, quae persona deinde intelligitur simul ut ingenita et spirans *Spiritum Sanctum*; idem die de filiatione comparare ad spirationem. Simpliciter ergo cum S. Th. et iuxta communem consensum

(1) Ut patet, appositum « *personales* notiones » a s. Th. hic sumitur sensu activo, ac si dicerent proprietates *personalitatis* seu, ut Petavins appellat, *substantiae* et substantificae, intelligendo substantiam pro hypothesis (Petav. I. VII. c. 11. n. 13). Ceterum nihil impedit, quoniam notiones et proprietates relativae omnes dicuntur *personales*, ut propriae personarum in oppositione ad perfectiones *essentialiales*.

theologorum dicendum est, proprietates *constituentes* esse tres, quas commemoravimus. « Oportet igitur intelligi, quod plurium proprietatum seu notionum uni personae convenientium, illa quae procedit (praecedit?) secundum ordinem naturae, personam constitut, aliae vero intelliguntur ut personae iam constitutae inhaerentes. Manifestum est autem, quod innascibilitas non potest esse prima notio Patris.... Communis autem spiratio ordine natrurae praesupponit paternitatem et filiationem, sicut processio amoris processio nem Verbi. Unde nec communis spiratio potest esse prima notio Patris, sed nec *Fili*. Relinquitur ergo, quod prima notio Patris sit paternitas, *Fili* autem filiatio, *Spiritus Sancti* autem Sancti sola processio notio est. Relinquitur igitur, quod tres sunt notiones constituentes personas, scilicet paternitas, filiatio et processio » S. Th. Compend. Theol. (opusc. III. al. II) c. 60.

CAPUT IV.

DISTINCTIOR CONSIDERATIO DIVINARUM PROCESSIONUM
PER INTELLECTUM ET VOLUNTATEM

THESSIS XXVI.

*Modus processionis Verbi per intellectum,
Spiritus Sancti per voluntatem ex Scriptura et Patrum
doctrina demonstratur.*

« Fundamenta ad paucis distinctius concipiendum modum processio-
nem ac relationum divinarum in revelatione continentur eo, quod in
Scripturis et in Patrum ac theologorum explicatione doceatur *Filius* seu
Verbum per formalem rationem *intellectus*, *Spiritus Sanctus* per forma-
lem rationem *voluntatis* seu *dilectionis* procedere. »

I. Disertissime in Scripturis et in Patrum omnium do-
ctrina proprius character personalis Dei Filii declaratur, ut
sit *Verbum Patris* ($\delta\lambdaογος$). Verbum autem est sensu pro-
prio non metaphorico, quoniam haec ratio *Verbi* in universa
revelatione exhibetur ut proprium nomen *Fili*, que formaliter
et distinguens eius character designetur (cf. Ruiz disp. 55.
sect. 4.), quamvis utique in comparatione cum verbo in spi-

ritibus creatis significatio sit analogica ita, ut quoad rem significatam perfectissime Filio Dei conveniat ratio Verbi, analogice et secundum adumbrationem verbo creato; quoad nominis impositionem vero et prae cognitione nostra ordine inverso prius dicatur de verbo creato, et ex hoc transferatur ad divinum archetypum. Quae quidem communia sunt omnibus ideis ac nominibus, quibus divina cognoscimus et exprimimus (supra th. XIX.).

Porro in creatis non verbum prolatitium sed verbum mentis concipiendum est, ut ex analogia imaginis deducamus ad aliquam intelligentiam archetypi. «Cor tuum attende... quando concipis verbum quod proferas, rem vis dicere, et ipsa rei conceptio in corde tuo iam verbum est; nondum processit, sed iam natum est in corde, et manet ut procedat.... Quomodo tu verbum quod loqueris, in corde habes, et apud te est, et ipsa conceptio spiritualis est; nam sicut anima tua spiritus est, ita et verbum quod concepisti, spiritus est, nondum enim accepit sonum, ut per syllabas dividatur, sed manet in conceptione cordis et in speculo (al. spectaculo) mentis: sic Deus edidit Verbum, h. e. genuit Filium. Et tu quidem ex tempore gignis verbum etiam in corde, Deus sine tempore gennit Filium, per quem creavit omnia tempora » s. Aug. in Io. tract. XIV. n. 7. et tum Augustinus ipse alibi saepe tum aliij Patres.

Si quando Patres verbum etiam extrinsecus prolatum considerant, id fit ut aduersus Sabellianos evidenter appearat distinctio verbi et producentis; ceterum etiam ibi spectant verbum, quatenus est imago et expressio rei intellectae, ut foetus mentis, adeoque inclusi simul verbo interno. Namque ut ait s. Thomas (I. q. 34 a. 1), «ex hoc dicitur verbum vox exterior, quia significat interiorum mentis conceptum; sic igitur prima et principaliter interior mentis conceptus verbum dicitur, secundario vero ipsa vox interioris conceptus significativa.» Praecclare ex verbo prolatatio et insito simul connexis analogiam considerat s. Cyrillus Alexandrinus. Verbum prolatitium ($\delta\lambda\gamma\varsigma, \delta\pi\varphi\sigma\varphi\varsigma\varsigma\varsigma$) quo utimur, in mente (εἰς νοῦν cf. supra p. 230. 231.) et ex mente gignitur, atque aliud quidem videtur esse ab eo quod

in corde versatur, quatenus extra os velut e profundo in lumen emititur; est autem rursus in illo (in verbo interno) et illi per omnia simile. Cernere enim est in verbo (prolatio) cogitationem cordis, et rursus in mente verbum adhuc tacitum; ita etiam Filius Dei indivise ex Patre procedens character est et similitudo proprietatis eius, Verbum cum sit hypostaticum et vivens ex vivente Patre. Ita genuit ex se Pater Filium indivise, ac si sapiens quis gignat sapiens cogitatum, mechanicae scientiam vel geometriae vel aliquid huiusmodi. Videntur enim talia sapientia quodammodo fructus esse, et hoc ex sua natura sunt. Sed non dividitur a sapientia ars, quam sapientia excoigitat; sed est ex illa et in illa genitrix sua imaginem exhibens, et tamen absque divisione videtur esse alterum ab illa: sic et Filii generatio, cum sit indivisa ex Patre, in propria hypostasi servatur, longe tamen huic similitudinis vim excendens » s. Cyrill. Thesaur. T. V. P. I. p. 47. 48. Vicissim ss. Doctores aliquando Filium dicunt rationem Patris vel rationem in mente paterna, ut expressius unitas essentiae declaretur; quamvis ratio ut procedens a mente sive a mente distincta non sit aliud, quam sapientia expressa seu verbum.

Porro sicut Verbum ita sapientia genita tum in Scripturis (supra th. VII.) tum frequentissime a Patribus tamquam propria notio Filii exhibetur, qui est a Patre alius non tamen aliud.

Si igitur quaeritur de modo processionis Filii a Patre, in revelatione ipsa continetur doctrina, quod Pater Filium gignit intellectualiter ut suum Verbum et ut genitam sapientiam. Hoc autem perinde est, ac si dicatur: Pater sub formalis ratione intellectus, intelligendo producit Verbum; seu intellectio paterna ex sua intima necessaria ratione producit Verbum tamquam suum terminum immanentem. Intellectio formaliter ut producens Verbum et ideo relativa ad Verbum constituit Patrem, seu est ipsam Pater; unde est intellectio notionalis, h. e. quae sub hac formalis ratione producentis Verbum proprius est Patris, et per quam Pater nobis innotescit ut persona distincta (supra p. 393). Ipsum producere per intellectionem ex eadem ratione est actus no-

tionalis, et solet appellari *dictio ad intra; dicere ergo notio-* nate in Deo nihil est aliud quam intelligere velut acti-*vum ad intra h. e. productivum Verbi.*

II. Transitus facimus ad processionem personae tertiae, quantum ad hunc locum pertinet, ubi unum tantummodo quaerimus, utrum haec processio sit per voluntatem h. e. per formalem rationem volitionis seu dilectionis (1). Hic demonstratio paulo difficultior est per deductionem ex testimoniis minus disertis; unde aliqui theologi non reperientes Spiritum Sanctum in Scripturis exhibit tamquam *amorem*, sicut Filius exhibetur ut Verbum, putant argumentum biblicum ad hoc strinxi ut ex processione Verbi *per intellectum* iam demonstrata, deducamus processionem Spiritus Sancti *per voluntatem*. Est vero deductio huiusmodi. Processiones spiritales non possunt esse nisi per intellectum et voluntatem; processio Verbi est per intellectum, ut demonstrant Scripturae; processio autem tertiae personae est alia ita, ut Spiritus Sanctus non sit Verbum; ergo ea est per voluntatem (Ruiz disp. 73. sect. 1. n. 7. seqq.). Alii censent, hanc deductionem non esse convincentem; sed oportere auctoritate et positiva doctrina demonstrare proprium characterem Spiritus Sancti, quod tamquam amor subsistens procedit, siveque est terminus immanens productus dilectionis, quemadmodum Verbum est terminus intellectionis (Franc. de Lugo disp. II. c. 2. n. 6. sqq.). Sane ad demonstrandum hunc modum processionis *an sit*, illa ratio theologica non videtur satis efficax, nisi initiat doctrinæ positive Scripturarum ac Patrum de charactere personali Spiritus Sancti; hac autem doctrina supposita possumus, quantum natura mysterii patitur, per eam rationem internam et velut *a priori* proficere in intelligentia modi processionis, *cur ita sit*.

1° Scripturæ de modo processionum divinarum seu de

(1) « Quia ostensum est, quod operatio Dei sit ipsa eius essentia, et essentia sit eius voluntas (cf. Tract. de Deo), sequitur quod in Deo non est voluntas secundum potentiam vel habitum, sed secundum actum. Ostensum est autem, quod *omnis actus voluntatis in amore radicatur* » S. Th. contr. gent. IV. c. 19.

propria ratione characterem personalium nos edocent per *appropriationes*, quod scilicet quasdam operationes *ad extra* licet communis toti Trinitati certa lege adscribunt uni personæ, quatenus operationes istae peculiarem habent analogiam cum charaktere proprio personæ (vid. th. XIII). Iam vero Spiritui Sancti in Scripturis peculiariter attribuitur primo opus ipsius incarnationis, quod ex infinita charitate Dei est, et ex quo est origo omnis gratiae et sanctitatis in nobis; attribuitur ei unio humanitatis cum Verbo et ita (efficienter) eiusdem humanitatis sanctificatio substantialis, pariterque unctionis sanctissimæ humanitatis per gratiam creatam Lnc. I. 35; Matth. XVIII. 20; Act. X. 38; Lnc. IV. 18. (vide Tract. de Incarn. th. XL).

Tum quoad membra Christi a Spiritu Sancto est diffusa charitatis in cordibus fideliuum; et charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis » Rom. V. 5. Unde non modo operatio charitatis creatæ, sed charitas increata ei specialiter appropriatur: « observe vos per charitatem Sancti Spiritus » ib. XV. 30. Summa felicitas quam apparetur Apostolus fidelibus, est « gratia D. N. Iesu Christi et charitas Dei et communicatio Sancti Spiritus » 2. Cor. XIII. 13. Omnis sanctitatis, pietatis et dulcedinis auctor est Spiritus Sanctus; « fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas » Gal. V. 22. 23. Distributio omnium charismatum est per Spiritum Sanctum 1. Cor. XII. 4. 8-11; Heb. II. 4. In uno corpore Ecclesiae membra singula baptizantur, sanctificantur in Spiritu Sancto; regeneratio est « renovatio Spiritus Sancti » I. 10. 33; III. 5. 8; Act. I. 5; XI. 16; XIX. 2-6; 1. Cor. XIII. 13; Tit. III. 5; Heb. VI. 5. Transformantur « a claritate in claritatem tamquam a Domini Spiritu » 2. Cor. III. 18. Spiritus Sanctus est « Spiritus adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba (Pater) » Rom. VIII. 14-16; Gal. IV. 6. Spiritus Sanctus habitat in sanctificatis suis sicut in templo, ipse est unctionis et pignus in cordibus eorum: « membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo... Glorificate et portate Deum in corpore ve-

stro » 1. Cor. XIX. 20; « qui unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris » 2. Cor. I. 22. (vid. Rom. VIII. 9. 11; 1. Cor. III. 16; 2. Cor. V. 5; Eph. I. 13; V. 18; 1. Thess. IV. 8; 2. Tim. I. 14; 1. Io. III. 24; IV. 13). « Spiritu Dei aguntur filii Dei » Rom. VIII. 14. Ipsa postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus » ($\sigma\tau\epsilon\nu\alpha\gamma\mu\alpha$; $\hat{\alpha}\lambda\chi\lambda\eta\tau\alpha$) Rom. VIII. 26. Ecclesia et consolatione ($\pi\alpha\rho\alpha\chi\lambda\eta\tau\alpha$) Spiritus Sancti repletus » Act. IX. 31; Rom. XIV. 17; discipuli et replentur gaudio et Spiritu Sancto » Act. XIII. 52; 1. Thess. I. 6. Peccatis et contristatur Spiritus Sanctus » Eph. IV. 30. (cf. Matth. XII. 31; Act. V. 3; VII. 5; Heb. X. 29). Munia item et gubernatio corporis Ecclesiae, maxime infallibilitas Ecclesiae est a Spiritu Sancto Paraclete, quem mundus non potest accipere, qui mittitur et manet in Ecclesia in aeternum Act. XIII. 2; XX. 28; Io. XIV. 16. 17. 26; XV. 26; XVI. 13-15. Symbola sensibilia Spiritus Sancti missi sunt halitus Verbi incarnati, quo datur ad remissionem peccatorum et ad sanctificationem Io. XX. 22; columba manus super Filium Patris dilectum Matth. III. 16. 17; ignitae linguae sedentes super Apostolos consecratos Act. II. 3. 4. (1).

Haec certe omnia ita comparata sunt, ut Spiritus Sanctus manifestissime exhibeatur secundum suum proprium characterem tamquam *amor*, quod non potest intelligi de amore *essentiali* seu *absoluto*; sic enim amor est communis tribus personis ut absoluta essentia: « Deus caritas est » (1. Io. IV. 8);

(1) « Ad horam quippe apparuerunt illa, quae Spiritum Sanctum significando monstrarent visibiliter invisibilem, columba proper *amorem sanctum*, ignis autem proper *charitatis lumen atque fervorem* » Aug. contr. Maximin. I. I. c. 19.

« Insufflavit eis et dixit: accipite Spiritum Sanctum. Oseulum profecto fuit. Quid? corporeus ille fatus? Non, sed invisibilis Spiritus, qui propterea in illo dominice fatus datus est, ut per hoc intelligetur et ab ipso pariter tamquam a Patre procedere tamquam *vere osculum*, quod osculanti osculatique *communis est*. Nempe si recte Pater osculans, Filius osculatus accipitur, non erit abs re osculum *Spiritum Sanctum intelligi*, utpote qui *Patris Filiique imperturbabilis passit*, *gluten firmum, individuus amor, indivisibilis unitas* » s. Bernard. in Cant. serm. VIII. n. 2. cf. Petav. I. VII. c. 12. n. 7.

sed amor ut character proprius uni personae necessario est relatio originis, atque adeo intelligitur secundum modum processionis per actum dilectionis, cuius terminus immannens est amor productus.

Hoc etiam exprimit ipsum nomen revelatum *Spiritus* proprium tertiae personae (1). Quia est nomen hypostaticum, necessario est *relativum*, ut *Spiritus* ($\pi\tau\epsilon\nu\alpha\gamma\mu\alpha$) sensu grammaticae passivo sit idem ac *spirazione productus*; spiratio autem ad intra cum distinctione (virtuali) ab intellectione producente Verbum in natura pure spiritali quid est nisi dilectio producens amorem ut terminum internum?

Magis adhuc determinatur haec significatio per constantes epitheton « *Spiritus Sanctus* ». Quia nomen est relativum, ut diximus, non sanctitas essentialis et communis tribus, sed *processio per modum sanctitatis* declaratur; unde etiam hoc sensu Patres frequenter sanctitatem vel virtutem sanctificatricem dicunt proprium characterem tertiae personae (Basilius, Cyrillus, Damascenus, Augustinus aliquie apud Petav. I. II. c. 15. n. 2; VII. c. 12. n. 11; c. 13. n. 21. 22. cf. I. VIII. c. 6. n. 7). Formalis autem ratio sanctitatis divinae est infinitus amor boni infiniti (vid. Tract. de Deo th. XXIX.); unde processio per modum sanctitatis idem valet ac processio per amorem.

2º Doctrinam Scripturarum in hunc sensum, quem dicimus, intellexerunt ss. Patres et Inculentissime declararunt, ut si quid maneret dubii, id omne Patrum interpretatio excluderet.

a) Descriptionibus tum per verba propria tum per metaphoras aptissimas declarant notionem *Spiritus Sancti*,

(1) *Animadvergit Athanasius* (ep. I. ad Serap. n. 4.), tertiam personam numquam dici simpliciter $\pi\tau\epsilon\nu\alpha\gamma\mu\alpha$, sed semper cum addito Spiritum vel *Dei*, vel *Patri*, vel *Fili*, vel *veritatis*, vel cum articulo $\tau\omega$ $\pi\tau\epsilon\nu\alpha\gamma\mu\alpha$, vel *Spiritum Sanctum* (cf. Augustin. ad Simplic. I. II. q. 1. n. 5.). Ad rem praesentem Augustinus: « eni sit Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus proprie tamen ipse vocatur *Spiritus Sanctus*, tamquam *sanctitas substantialis* (hypostatica) et consubstantialis amborum » Aug. Civ. Dei. XI. c. 24. Vide Dydymus de Spirit. S. n. 15. (ex versione s. Hieronymi); cf. S. Th. I. q. 36. a. 1.

quod est sanctitas, suavitatis, bonitas. « Spiritus, ait Athanasius, unguentum et sigillum est, in quo omnia ungit et signat Verbum.... Unguentum quidem *odorem* et *fragrantiam* (εὐωδίαν καὶ πνον) ungentis retinet.... Unguentum et sigillum non creatae sed naturae Fili est, qui nos per Spiritum, qui in ipso est, Patri coniungit » Ath. ad Serap. ep. I. n. 23.24. Paulo inflexa repetit eadem ep. III. Rursum « hoc unguentum (Spiritus Sanctus) est *fragrantia* (seu spiramen) Filii (τὸ χρόνον τούτῳ πνον ἡστὶ τοῦ νεοῦ)... In Trinitate precabatur Apostolus (2. Cor. XIII. 13): gratia D. N. I. C. et charitas Dei et communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Nam cum particeps sumus Spiritus, gratiam habemus Verbi, et in ipso Patris charitatem » ib. n. 3. 6. Sine metaphoris quibus hic utitur Athanasius, loquitur alter insignis praecox Spiritus Sancti Basilius. « Via ad Dei cognitionem est ab uno Spiritu per unum Filium ad unum Patrem. Et ordine opposito *naturalis bonitas* et *essentialis sanctimonio* et regalis dignitas ex Patre per unigenitum in Spiritum permanet » Basil. de Spiritu Sancto n. 47. « Spiritus Sanctus cum *essentialiter sanctus sit*, *fons appellatur sanctitatis* » id. ep. 8. n. 10. « Sive dixeris angelos sive archangelos sive coelestes omnes potestates, per Spiritum sanctimoniam accipiunt; Spiritus autem ipse *naturalem habet sanctitatem*, non gratia acceptam sed *essentialiem*, unde et singulariter *appellationem Sancti obtinet* » ep. 159. n. 2. cf. ep. 38. n. 4. Pariter Gregor. Nazianzenus tradidit sanctitatem velut characterem Spiritus Sancti. « Definias nostram piam fidem, docens... Patrem vere Patrem... Filium vere Filium.... Spiritum Sanctum vere Sanctum; neque enim alius talis est nec taliter, neque ex accessione sanctitas sed est *ipsa sanctitas* » (ἀποκριῶνται Naz. or. 25. al. 23. n. 16). Consentit cum his s. Cyrillus non solum in re sed etiam modo loquendi et argumentandi. Spiritus, inquit, ex Filio est, sicut « *dulcedo ex melle, calor ex igne, refrigeratio ex aqua*... Dicant nobis, qui Spiritum ex participatione audent dicere sanctum et non naturaliter, quidnam igitur ipse per se in propria hypostasi est Spiritus? At nihil aliud quam *Sanctum* ex Scripturis audivimus; non

igitur participatione vel compositione *sanctus*, sed est essentia et natura sanctificans, atque *sancitatis Dei ac Patris*, ut ita loquar, *qualitas*, sicut *dulcedo ex melle et bonus odor ex flore*.... Haec ipsius appellatio, quid secundum essentiam sit, significat; *Sanctus* enim appellatur » Cyril. Thes. T. V. P. I. p. 350, 351. « Tale quid ideo supra id de Deo et Sancto Spiritu cogites: est enim velut *odor quidam substantiae eius*; vivens et efficax, qui quae a Deo sunt, creature transmittit, et supremae omnium substantiae per se ipsum participationem inserit » id. in Io. I. XI. T. IV. p. 930-932. Pertinent hue Patrum dicta omnia, quibus velut propria notio *Spiritus Sancti* ex ipso processionis modo vel *vis sanctificatrix* (ἰγιατικὴ δύναμις) vel formalis ratio *doni* exhibetur (vid. Petav. I.VIII.c.3; Ruiz disp. 75.). Ad vim harum circumscriptionum penes Patres intelligentiam inverter conferre explicationem Augustini. « *Spiritus Sanctus* in eadem unitate et aequalitate (cum Patre et Filio) consistit, sive enim sit *unitas amborum*, sive *sanctitas*, sive *charitas*, sive ideo *unitas quia charitas*, et ideo *charitas quia sanctitas*, manifestum est (ex revelatione), quod non aliquis duorum est, quo uterque coniungitur » Aug. Trin. I. VI. c. 5. n. 7.

Adversus argumentum, quod ex his omnibus Scripturae et Patrum dictis deducitur ad demonstrandum modum processionis Spiritus Sancti per formalem rationem voluntatis seu dilectionis, cuius ipse sit immanens terminus ut amor expressus, sola difficultas inde peti potest, quod imprimis tertia persona a Christo Domino ipso designatur ut *Spiritus veritatis*, qui testimonium perhibet et qui docet omnem veritatem (Io. XIV. 17. 26.; XV. 26.; XVI. 13. sq.), non minus quam ut *Spiritus Sanctus et Spiritus gratiae*. Antiquissimi deinde Patres aliqui Irenaeus, Theophilus Antiochenus, Tertullianus (supra p. 113. 151. 180.) expresse designant Spiritum Sanctum nomine *sapientiae*, quae alias, ut paulo ante diximus, solet esse appellatio Verbi, atque adeo intellexisse videntur processionem per modum intellectus in tertia persona aequa ac in secunda.

Respondeo: ad textum Scripturae quod spectat, ss. Pa-

tres qui nomine *veritatis* hic intelligent appropriationem secundum modum processionis, *veritatem* dicunt esse Filium (1). « Spiritum veritatis appellat (Christus), ut suum significet, ipse enim est veritas » s. Cyrill. (Caten. In Io. ed. Corderi p. 394. ex l. IX. in Io. Opp. T. IV. p. 810). Haec vero interpretatio frequentissima et nonnullae aliae licet minus commoda, quibus *Spiritus veritatis* explicatur *Spiritus novi Testamenti*, *Spiritus fidelis ac constans etc.*, manifestum reddunt, quam certo persuasum fuerit Patribus, non tertiae sed secundae personae proprium characterem esse secundum modum procedendi, quod sit *veritas*. Ceterum in contextibus Evangelii *Spiritus veritatis* dictus intelligitur aptissime tum *origine ex veritate* quae est Filius, tum *dono veritatis* (2), quatenus missus a Patre et Filio Apostolis revelavit et in Ecclesia per suam assistentiam semper conservat doctrinam fidei, quae omnia pertinent ad distributionem charismatum et gratiarum; unde appellatio *Spiritus veritatis* continetur sub altera *Spiritus gratiae*, si haec in ampliori significatione sumitur.

Quod deinde de Patribus dicitur, qui *Spiritum Sanctum* designaverint nomine *sapientiae*, illi paucissimi sunt et in hoc modo loquendi singulares, cum usu communis Patrum et Ecclesiae totius *sapientia* approprietur Verbo ex eius procedendi modo per intellectum, imo *sapientia genita* sit nomen hypostaticum omnino synonymum cum appellatione Verbi; neque sane illi pauci vetusti doctores in hac nominis usurpatio cogitarent de peculiari modo processionis *Spiritus Sancti*. Est nihilominus aliqua significatio, in qua sine dissensu ab aliis Patribus poterant *Spiritu* Sancto appropriare sapientiam. Potest scilicet sapientia spectari non solum quatenus ad intellectum, sed etiam maxime quatenus ad voluntatem pertinet; siue sapientia est unum

(1) Ηλευθέρης ἡλένης εἰς τὸν ἀριθμόν.

(2) « Sicut in nobis ex veritate concepta et considerata sequitur amor ipsius veritatis, ita in Deo concepta veritate, quae est Filius, procedit amor; et sicut ab ipsa procedit, ita in eius cognitionem ducit... Est enim amor, qui facit secretorum revelationem » s. Thom. in Io. XIV. lect. IV.

ex septem denis *Spiritus Sancti* (Is. XI. 2.). Immo animadvertisit s. Augustinus, quae in Scripturis vera sapientia dicitur, esse θεοφέτεια, « quod nomen nostri volentes et ipsi uno nomine interpretari, pietatem dixerunt.... quia vero uno verbo perfecte non potest, melius duobus interpretatur, ut dicatur potius *Dei cultus* » Aug. Trin. XIV. c. 1. « Et quis cultus eius nisi amor eius, quo nunc desideramus eum videre, credimusque et speramus nos esse visuvos, et quantum proficimus, videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem in manifestatione? » id. l. XII. c. 14. n. 22. Strictius rem definit s. Thomas: « Sapientia importat quandam rectitudinem iudicij secundum rationes divinas... Sed rectum iudicium de rebus divinis habere secundum quandam connaturalitatem ad ipsas, pertinet ad sapientiam, secundum quod donum est *Spiritus Sancti*. Huiusmodi autem connaturalitas ad res divinas fit per charitatem, quae unit nos Deo » S. Th. 2. 2. q. 45. a. 2. Si igitur ut huius pietatis seu sapientiae causa *Spiritus Sanctus* dicitur *sapientia*, ad eandem fere rationem revocatur, ac quando dicitur *sanctitas vel charitas*. Vide Petav. l. VII. c. 12. n. 16.

b) Diserte Augustinus et post Augustinum Patres alii docent velut rationem certissimam, qua licet aliquem « ex fide querere intellectum, » quod *Spiritus Sanctus* est *amor secundum bonitas seu sanctitas* Patris et Filii, quatenus per mutuam et unam dilectionem amborum procedit. August. Trin. l. VI. c. 5. (ex h. l. Fulgentius ad Ferrand. ep. 14. q. 4. n. 38.); l. IX. X. XI. XIII. c. 20. (n. 26); l. XIV. c. 7. 8. 10. 12.; l. XV. c. 17; c. 19. (n. 37.); c. 27. (n. 50); Pseudo Hieronymus in Ps. XVII. 1. (Opp. Hieron. ed. Vallarsi T. VII. append. p. 39.); Ambrosius (vel alius) de Trin. al. in Symbolum Apostol. c. 1. (T. II. append. p. 321.); Greg. M. homil. 30. n. 1. in Pentecost. (Opp. T. I. p. 1574.); Isidorus Etymolog. l. VII. c. 3. n. 5. 18-20. (T. III. p. 306. 308.); Anselmus Monolog. c. 50-60.; Bernard. in Pentecost. serm. 3. n. 2.; in Cantic. serm. 8. n. 1. 2. 4.; Guitmundus in Confess. Trin. (Bibl. Max. T. XVIII. p. 466.); Hugo Victor. Erudit. Theol. l. VII. c. 21.; Sent. Tract. I. c. 6.; Richard. Victor. Trin.

1. VI. c. 10.; Conc. Toletan. XI. (anno 675.) in Profess. fidei (Hard. III. p. 1020.). Idem deinde supponunt ac docent omnes Scholastici tam veteres inde a Magistro (l. dist. 10.) quam recentiores (cf. Ruiz disp. II. sect. 2. 5. 6.), si Durandum excipias (1), cui aliqui addunt Gregorium Ariminensem, et Nominales Okamum ac Gabrielem Biel.

Itaque ex modo, quo Scripturae ipsae personam Filii et Spiritus Sancti describunt, ex sensu et consensu Patrum ac doctorum certum maneat fundamentum alicuius nostrae analogue intelligentiae, qua SS. Trinitatem concepire possumus. Sicut videlicet in spiritu creato procedit verbum internum ut terminus intellectionis, et amor immanens ut terminus activae dilectionis, ita in spiritu increato Verbum substantiale, et substantialis amor Spiritus Sanctus procedunt per formalem rationem intellectionis et dilectionis. « Non frustra in hac Trinitate non dicitur *Verbum Dei* nisi Filius, nec *Donum Dei* nisi Spiritus Sanctus... Hinc factum est, ut proprio (hypostatico) Dei Verbum etiam Dei sapientia diceretur, cum (essentialiter) sit sapientia et Pater et Spiritus Sanctus. Si ergo proprio aliiquid horum trium *charitas* nuncupanda est, quid aptius quam ut hoc sit Spiritus Sanctus.... Sicut ergo unicum Dei Verbum proprio vocabimus nomine *sapientiae*, cum sit universaliter (communi essentia) et Spiritus Sanctus et Pater ipse sapientia, ita Spi-

(1) Durandum Scholastici recentiores solent non sine censura acriter citare, quod docuerit, processionem Filii et Spiritus Sancti non esse per formalem rationem intellectionis et voluntatis (dilectionis), sed per formalem rationem naturae, quatenus principium prodecent est tale ens perfectam et perfectione fecundum (vide Suarez l. I. c. 5; Ruiz disp. II. sect. 3. n. 11). « Intelligere et velle non sunt productiones personarum, ait Durandus, nec principia productionum, sed exclusis a Deo per intellectum (nostrum) intellectu et voluntate cum omnibus actibus suis adhuc esset in divinis generatio Filii et spiratio Spiritus Sancti, ita quod haec sunt in divinis ex fecunditate naturae radicaliter, quam fecunditate habet ex sua infinite, et non ex hoc quod est intelligens et volens » l. dist. 6. q. 2. n. 10, vide ibi reliqua n. 3-13. Quando vero dicitur Filius procedere per intellectum, Spiritus Sanctus per voluntatem hoc sit debere intelligi unice secundum analogiam illam, quod in creatio intellectus praededit voluntatem, sicut in Deo generatio praesupponitur spirationi ibid. n. 18.

ritus Sanctus proprie nuncupatur vocabulo *charitatis*, cum sit universaliter charitas et Pater et Filius (probatur utrumque ex 1. Cor. I. 24.; 1. Io. IV. 7.).... Video me de Spiritu Sancto in isto libro secundum Scripturas hoc disputasse, quod fidelibus sufficit scientibus iam Deum esse Spiritum Sanctum... De creatura etiam quam fecit Deus, quantum valimus, admonimur eos, qui rationem de rebus talibus poscent, ut invisibilis eius per ea quae facta sunt, sicut possent, intellecta conspicerent, et maxime per rationalem vel intellectualem creaturam, quae facta est ad imaginem Dei, per quod velut speculum, quantum possent, si possent, cernerent Trinitatem Deum in nostra *memoria* (intellectu informato ideis habitualibus cf. supra p. 231) (1), *intelligentia* (actu intellectionis), *voluntate*.... Sane Deum Patrem et Deum Filium, id est Deum genitorem qui omnia quae substantialiter habet, in coetero sibi Verbo suo dixit quadam modo, et ipsum Verbum eius Deum, qui nec plus nec minus aliiquid habet etiam ipse substantialiter, quam quod est in illo, qui Verbum non mendaciter sed veraciter genuit, quemadmodum potui, non ut illud iam facie ad faciem sed per hanc similitudinem in aenigmate quantulumcumque coniicendo videretur, in *memoria* et *intelligentia* mentis nostrae significare curavi; memoriae tribuens omne quod scimus, etiamsi non inde cogitemus, intelligentiae vero proprio modo quadam cogitationis (actuallis) informationem... ubi et gignitus intimum verbum, quod nullius linguae sit, tamquam scientia de scientia, et visio de visione, et intelligentia quae appareat in cogitatione, de intelligentia quae in memoria iam fuerat sed latebat... De Spiritu autem Sancto nihil in hoc aenigmate quod ei simile videretur ostendi, nisi *voluntatem nostram vel amorem seu dilectionem* (expressam), quae valentio est voluntas..... Quamvis *memoria* hominis et maxime illa, quam pecora non habent, id est qua res intelligibiles ita conti-

(1) Ubi de cogitatione sui ipsius agitur, Augustinus mentem ipsam appellat memoriam: « quod sibi est mens, memoria sine absurditate dicenda est, qua sibi praesto est, ut sua cogitatione possit intelligi; et utrumque sui amore coniungi » Trin. l. XIV. n. 14.

mentur, ut non in eam per sensus corporis venerint, habeat pro modulo suo in hac imagine Trinitatis incomparabiliter quidem imparem sed tamen qualemcumque *similitudinem Patris*; itemque *intelligentia* hominis, quae per intentiōnem cogitationis inde informatur, quando quod scitur, dicitur (in mente) et nullius linguae verbum est, habeat in sua magna disparitate nonnullam *similitudinem Filii*; et *amor* hominis de scientia procedens et memoriam intelligentiamque coniungens tamquam parenti prolique communis, unde nec parens intelligitur esse nec proles, habeat in hac imagine aliquam licet valde imparem *similitudinem Spiritus Sancti*; non tamen, sicut in ista imagine Trinitatis non haec tria unus homo sed unius hominis sunt, ita in ipsa summa Trinitate cuius haec imago est, unius Dei sunt illa tria, sed unus Deus est, et tres sunt illae non una persona » Aug. Trin. I. XV. n. 29. 31. 39. 40. 41. 43. Vide re aliqua locis Augustini supra citatis.

THEISIS XXVII.

Supposita revelatione deducitur aliqua analogica intellectio processionum dicinarum.

* Supposita fide de reali processione Verbi et Spiritus Sancti atque
- supposito modo processioneum per intellectum ac voluntatem, potest
- praecountibus ss. Patribus et Doctoribus reperiri in spiritu creato ana-
logia et imago, ex qua fides querat intellectum et distinctiorem ali-
- quem conceptus SS. Trinitatis. *

Supponendo fundamentum quod in thesi antecedenti prae-
struximus, et praelucente revelatione contendimus ad ali-
quam licet imperfectam et solum analogicam intelligentiam
processionum internarum in spiritu infinito, quomodo sint
conciendiæ.

In spiritu infinito productiones et processiones internae,
de quibus quaerimus, necesse est respondeant naturae spi-
rituali. Processiones autem in spiritu non possunt esse nisi
per actus vitales immanentes; sed tales actus in spiritu
perfecto et eo magis in spiritu infinito sunt necessario in-
tellectio veri, et volitio boni seu dilectio, nec possunt esse

alii (1), quia omnes alii actus vitales includunt imperfec-
tionem (Pallavic. Curs. theol. I. VIII. c. 51.n. 376.). Sic ut
ergo revelatio docet duas processiones, ita etiam ex natura
spiritus infiniti intelligitur, si sint, non posse esse alias
quam per intellectum et voluntatem, seu melius per intel-
lectionem et volitionem S. Th. I. q. 27. aa. 1. 3. 5.; contr.
Gent. IV. cc. 11. 19. 26.; Compend. theolog. c. 52. 56.; de
Potent. q. 9. a. 9. Considerabimus utrumque processionis
modum.

I. Divinus intellectus imprimis non est facultas super-
addita essentiae, sed est ipsamet divina essentia; deinde
non est intellectus in potentia vel in habitu ad actus, sed
est ex intima sua natura *actus purus*, substantialis scilicet
actualis intellectio infinita. Obiectum intellectionis est
Deus ipse seu divina essentia quacum intellectio identificatur,
et in divina essentia omne verum. Hinc intellectio
divina non perficitur, ut in creatis, multiplicibus actibus
elicitis, sed est ipsamet unus actus substantialis comprehendens
se verum infinitum et in se omne verum. Hucusque
etiam lumine rationis pertingimus, et multis haec declarata habes in Tractatu de Deo (sect. IV. c. 1.).

Iam vero infinitus intellectus substantialis intelligendo
se producit Verbum sui, ut sola revelatione novimus. Nunc
autem ex hac fide quaerimus aliquem intellectum huic
productionis. Spiritus creatus, imago Dei spiritus infiniti,
intelligendo se producere in se verbum sui, id est *sui intellectualem expressionem* seu, ut veteres loquuntur, intentionem (2). Haec itaque intellectualis expressio sui, hic conceptus mentis etiam in nobis est quaedam similitudo et, ut aiunt, *esse intentionale rei* quae intelligitur; et proinde
dum spiritus intelligit se ipsum, verbum seu intellectualis

(1) Quomodo omnis volitio habeat principium in amore et ad amorem boni revocetur, vide apud S. Th. contr. Gent. IV. c. 19.

(2) - Dico autem intentionem intellectam id, quod intellectus in se ipso concepit de re intellecta, quae quidem *in nobis* neque est ipsa res quae intelligitur, neque est ipsa substantia intellectus, sed est quadam similitudine conceptus intellectu de re intellecta, quam voces exteriores significant, unde et ipsa intentione *verbum interius nominatur*, quod est exteriori verbo significatum + S. Th. contr. Gent. IV. c. 11.

expressio spiritus est in spiritu substantiali velut *spiritus intellectus in spiritu intelligentie*.

Porro est eo perfectius verbum, quo plenius et adaequatus exprimit rem intellectam, quo proinde magis accedit ad identitatem eum re intellecta, et quo perfectior est res intellecta atque expressa verbo. In nobis verbum semper deficit a plenitudine perfectionis, quia primo res, quo sunt in se perfectiores, eo minus eas verbo exprimimus secundum totam rationem et intelligibilitatem; quia secundo quae perfectius exprimimus verbo mentis, sunt in se ipsis imperfecta (1); quia tertio etiam quatenus res perfectius exprimimus, verbum nostrum est accidentis et intentionalis dumtaxt similitudo, non autem substantia et ipsa res intellecta. Nominatim (quod hic maxime spectamus) dum mens seipsam exprimit verbo, verbum deficit a perfectione secundum omnes tres rationes.

In Deo sicut ipsum *intelligere* infinite perfectum est, ita Verbum infinita intellectione expressum est infinite perfectum. Deus quippe intelligit se ipsum, adeoque res intellecta est infinita; intelligit seu comprehendit se secundum totam rationem infinitam intelligibilitatis; hac sui intellectio non tantummodo imaginem intentionalem sui producit quae esset accidentis, sed intelligendo se secundum totam infinitam intelligibilitatem et proinde secundum totum infinitum *Esse* producit immanens Verbum sui substantiale. Nimur substantias *intelligens se substantiali intellectione expressiva Verbi* non multiplicat sed intelligendo communicant ac irradiat (iuxta modum loquendi s. Basili) eandem numero substantias ut intellectam. Unde intellectio substantialis intelligendo producens Verbum substantiale, et immanens Verbum productum unum sunt essentia, quia (ut diximus) *intelligens se secundum totum suum Esse infinitum*, non solum intentionaliter exprimit Verbum, sed substantialiter communicando totum suum *Esse*. Nihilo ta-

(1) Ex perfectione rei intellectae et amatae repetendum est, quod s. Augustinus docet, pleniorem esse analogiam SS. Trinitatis in mente humana, dum Deum intelligit et amat, quam dum intelligit et amat seipsam Aug. Trin. I. XIV. n. 11. 15. cf. S. Th. I. q. 93. a. 8.

men minus substantialis intellectio exprimens se ipsam in Verbo substantiali, hocque Verbum expressum sunt duo ad invicem relativi relatione originis unius ab altero, quia realis est processio unius ab altero.

« Omne intellectum in quantum intellectum, oportet esse in intelligentie; significat enim ipsum *intelligere* apprehensionem eius, quod intelligitur, per intellectum; unde etiam intellectus noster seipsum intelligens est in seipso non solum ut idem sibi per essentiam, sed etiam ut a se apprehensum intelligendo. Oportet igitur quod Deus in se ipso sit ut intellectum in intelligentie; intellectum autem in intelligentie est intentio intellecta et verbum. Est igitur in Deo intelligentie se ipsum, Verbum Dei quasi Deus intellectus... Cum intellectus noster se ipsum intelligit, aliud est esse intellectus et aliud ipsum eius intelligere... Unde oportet quod in homine intelligentie se ipsum, verbum interiorum conceptum non sit homo verus naturale esse hominis habens, sed sit homo intellectus tantum, quasi quaedam similitudo hominis veri ab intellectu apprehensa. Ipsum vero Verbum Dei ex hoc ipso quod est Deus intellectus, est verus Deus habens naturaliter *Esse* divinum, eo quod non est aliud *Esse* Dei naturale et aliud intelligere... Est autem de ratione interioris verbi quod est intentio intellecta, quod procedit ab intelligentie secundum suum intelligere, cum sit quasi terminus intellectualis operationis; intellectus enim intelligendo concepit et format intentionem sive rationem intellectam, quae est interior verbum. Oportet igitur quod a Deo secundum ipsum suum intelligere procedat Verbum ipsius. Comparatur igitur Verbum Dei ad Deum intelligentem, cuius est Verbum, sicut ad eum a quo est; hoc enim est de ratione Verbi. Cum igitur in Deo intelligentie, intelligere, et intentio intellecta sive Verbum sint per essentiam unum, remanet sola distinctio relationis, prout Verbum refertur ad concipientem, ut a quo est » S. Th. contr. Gent. IV. c. 11.

II. Sicut in Deo infinitum verum est infinitum bonum, ita intellectio sui ut veri infiniti est simul necessario dilectio sui ut infiniti boni. Porro sicut intellectio sui ex

intima sua ratione et fecunditate exprimit Verbum ut terminum immanentem modo, quo dictum est; ita dilectio est actus producens *amorem* ut terminum suum internum. Quamvis vero ipsamet divina essentia habeat tum formalem rationem intellectionis tum alteram dilectionis, seu potius essentia ipsa sit tam intellectio quam dilectio, et proinde etiam intellectio realiter ac identice sit dilectio; attamen alia est functio sub formalis ratione intellectionis et alia sub formalis ratione dilectionis non solum ad extra, sed in ipsis productionibus ad intra. Verbum enim procedit per formalem rationem non dilectionis sed intellectionis, et vivissim *amor* (*Spiritus Sanctus*) procedit per formalem rationem dilectionis et non intellectionis. Est itaque inter intellectionem et dilectionem distinctio virtualis, quia functiones sunt distinctae in ordine ad duplum realiter distinctum terminum immanentem, non secus ac si ipsamet intellectio et dilectio realiter distinguerentur.

Iam quod hic maximi est, non intellectio dilectionem sed dilectio intellectionem necessario praesupponit, non utique tempore sed insisto ordine rationum formalium. Ex interna enim formalis ratione intellectionis et dilectionis eatenus bonum est amatum quatenum cognitum, non eatenus cognitum quatenum amatum. Evidem sic est nequit dilectio absque intellectione, ita neque potest esse perfecta intellectio boni infiniti absque dilectione; sed discriben est, quod dilectio ex sua propria ratione formalis praeexigit intellectionem, ad intellectionem vero perfectam boni infiniti necessario consequitur dilectio propter naturam boni intellectione comprehensi. Quamobrem ex intima necessaria natura rei etiam Deus spiritus infinitus intelligendo se amat se, non autem ordine inverso amando se intelligit se. Proinde formalis ratio dilectionis sui fundatur in formalis ratione intellectionis sui; et dilectio ordine necessario praesupponit actum intellectionis sui. Haec autem intellectio in ente divino (I) sive in spiritu infinito ex necessaria

(I) Res est per se clara et paulo post adhuc distinctius dicetur. Entis divini intellectio esse nequit quin producat Verbum, sed non ideo quaevis persona cuius est illa eadem intellectio, producit Verbum; immo

exigentia suae naturae habet Verbum aeternaliter productum ut terminum immanentem. Quapropter formalis ratio actus dilectionis eius terminus productus est *amor* seu *Spiritus Sanctus*, praesupponit formalem rationem actus intellectionis cum suo termino producto, qui est Verbum, sine quo Verbo intellectio in actu, utpote ex necessaria exigentia suae perfectionis aeternaliter productiva Verbi, nec esse nec plenus (ut ex revelatione innoscit) concipi posset.

Cum igitur dilectio et proinde dilectio productiva *amoris* ex dictis praeexigat intellectionem habentem Verbum productum, idcirco ipsa dilectio productiva amoris necessario exprimitur et communicatur Verbo; adeoque ipsa dilectio productrix *amoris* et proinde processio *amoris* concipi nequit nisi simul a genitore Verbi et a Verbo. « Quoniam de conceptu volitionis est esse actum vitalem adeoque produci (si scilicet *volitio* spectatur ut *terminus* actus vitalis), et non solum produci utcumque sed etiam trahere originem ex cognitione producta (quae est a intentio intellecta et verbum» S. Th. supra), ideo datur in Deo alia

cum Verbum non possit esse nisi unum, et cum idem Verbum ordine praesupponatur processione *Spiritus Sancti* qui procedit ab illo, reputat ut Verbum aut *Spiritus Sanctus* producat Verbum. In hanc rem Pallavicinus ita loquitur. « Non possumus conceperi aliquem intelligentem aut voluntem nisi per talen intellectionem et volitionem, quae habent essentialiter produci ab illo eodem ente, ita ut ens intelligens et volens non possit concipi nihil agere physice sed mere recipere. Dixi *ens intelligens* et *volens* non dixi *persona intelligens* et *volens*; nam licet actiones sint suppositorum, et ideo omnis actio quae convenit naturae ut *quo*, conveniat ut *quod* supposito (alieni) habenti illam naturam, non tamen est necesse quod conveniat omni tali supposito, si eiusmodi natura habeat plura supposita per hoc ipsum, quod est *produci* vel *producere*. Sicut enim prodicens et productum non possunt esse idem, ita quod est constitutivum prodicens et quod est constitutivum producti, non potest esse commune utrique. Quocirca cum plura supposita naturae divinae constituantur per productionem activam vel passivam, non possunt eiusmodi productiones esse in omnibus suppositis naturae divinae. Sed ad hoc ut unumquodque ex illis suppositis dicatur cognoscere et velle, satis est, si in unoquoque ex illis sit ea cognitio et volitio, quae est producta ab eodem ente, quod est tale suppositum; *omnia enim supposita divina sunt unum ens*» Pallavic. Curs. Theol. I. VIII. c. 51. n. 380.

productio (praeter productionem Verbi) posterior origine, et manans non solum a producente Verbum sed ab ipso Verbo. Pallavic. l. c. n. 378. Cf. S. Th. Compend. theolog. c. 49.

Quod attinet substantialitatem, et realem distinctionem *amoris producti* a suo principio producente, facile applicantur omnia, quae de substantialitate et distinctione Verbi paulo ante dicta sunt. Quod enim amatur est bonitas substantialis infinita, ipsa scilicet essentia divina secundum totam rationem infinitae bonitatis; et actus amans est eadem divina essentia, proinde non accidens sed actus substantialis; unde terminus productus immanens huic actui substantiali est amor substantialis. Pariter hunc termino seu amori producto per actum, quo amatitur infinita bonitas substantialis secundum totam rationem amabilitatis, communicatur ac inest tota infinita bonitas substantialis seu ipsamet una numero essentia divina.

Sicut igitur modo, quo diximus, est Deus intellectus in Deo intelligente se, ita in Deo amante se est Deus amatus; non tres Dii, quia una numero est essentia absoluta, sed tamen alius quatenus intellectione producit *seu dicit* immanens Verbum sui, aliud Verbum quatenus intellectione *productum*, et alias amor quatenus *productus una communione dictione* dicentes Verbum et Verbi. Tres igitur sunt *realiter inter se distincti*, quatenus unus procedit ab alio ut a principio processione reali licet immanente, adeoque tres quatenus relativi ad invicem; et tres sunt substantialia, qui hi inter se distincti singuli tamen et omnes simul sunt intellectualis essentia divina, quae sane est maxime substantia. Sed distinctus ab aliis qui est substantia intellectualis, *seu* (quod perinde est) subsistens distinctus in natura intellectuali est persona; sunt ergo tres divinæ personæ unius essentiae. Tres distincti non essent, nisi essent relativi ex reali processione unius ab altero; singuli persona non essent, nisi essent substantia seu essentia divina. Fundamentum igitur personalitatis est intellectualis substantialitas, formalis ratio qua sunt distinctae personæ, est relatio (supra p. 363. 380.)

Declaratio haec tota desumpta est ex s. Thoma. « Sicut

intellectum est in intelligente in quantum intelligitur, ita et amatum esse debet in amante in quantum amatur... Deus autem sicut intelligit se ipsum, ita necesse est quod se ipsum amet; bonum enim intellectum secundum se amabile est. Est igitur Deus in se ipso tamquam amatum in amante... Sicut autem intelligere Dei est suum *Esse*, ita et eius amare. Non igitur Deus amat seipsum secundum aliquid suae essentiae supervenientis, sed secundum suam essentiam (tam obiectum amatum quam actus amans et ideo etiam terminus procedens per hunc actum identicus est divina essentia non autem accidentis). Cum igitur amet seipsum secundum hoc, quod ipse in seipso est ut amatum in amante, non est Deus amatus in Deo amante per modum accidentalem, sicut res amatae sunt in nobis amantibus accidentaliter; sed Deus est in seipso ut amatum in amante substantialiter. Ipse ergo Spiritus Sanctus, quo nobis insinuat divinas amor, non est aliquod accidentale in Deo, sed est res subsistens in essentia divina, sicut Pater et Filius... Est commune in omni intellectu, quod oportet id quod in intellectu concepitur, ab intelligenti quodam modo procedere in quantum intelligens est, et sua processione ab ipso quodam modo distinguitur, sicut conceptio intellectus quae est intentio intellectu, distinguitur ab intellectu intelligenti; et similiter oportet quod affectio amantis per quam amatum est in amante, procedat a voluntate amantis in quantum est amans. Sed hoc proprium habet intellectus divinus, quod cum intelligere eius sit *Esse* ipsius, oportet quod conceptio intellectus quae est intentio intellectu, sit substantia eius; et similiter est de affectione in ipso Deo amante. Relinquitur ergo, quod intentio intellectus divini, quae est Verbum ipsius, non distinguitur a producente ipsum in hoc quod est *Esse* secundum substantiam, sed solum in hoc quod est secundum rationem processionis unius ex alio; et similiter est de affectione amoris in Deo amante, quae ad Spiritum Sanctum pertinet... Ex omnibus quae dicta sunt, colligi oportet, quod in divinitate quedam ternarium ponimus, qui tamen unitati et simplicitati essentiae non repugnat. Oportet enim concedi, Deum esse ut existen-

tem in sua natura (ut primam personam a nullo procedentem et ut fontem Trinitatis), et *intellectum*, et *amatum a se ipso*. Aliter autem hoc accidit in Deo et in nobis. Quia enim in sua natura homo substantia est, intelligere autem et amare eius non sunt eius substantia, homo quidem secundum quod in natura sua consideratur, quaedam res subsistens est; secundum autem quod est in suo intellectu, non est res subsistens sed intentio quaedam rei subsistentis; et similiter secundum quod est in seipso ut amatum in amante. Sic ergo in homine tria quaedam considerari possunt, id est homo in natura sua existens, et homo in intellectu existens, et homo in amore existens. Et tamen hi tres non sunt unum, quia intelligere non est eius esse, similiter autem et amare; et horum trium unus solus est res quaedam subsistens, scilicet homo in natura sua existens. In Deo autem idem est *esse, intelligere, et amare*. Deus ergo in *Esse* suo naturali existens, et Deus existens in intellectu, et Deus existens in amore suo, unus sunt, unus quisque tamen eorum est subsistens. Et quia res subsistentes in intellectuali nature personas Latini nominare consueverunt, Graeci vero hypostases, propter hoc in diuinis Latini dicunt tres personas, Graeci vero tres hypostases, Patrem scilicet et Filium et Spiritum Sanctum. S. Th. Compend. theol. c. 45. 48. 50. 52. Cf. supra thes. XIV.

THESES XXVIII.

De intellectione et dilectione notionali comparata cum attributis absolutis, et de numero processionum in Deo.

* Quamvis *intellectio* et *dilectio* *absoluta* sit una communis tribus personis; attamen *intellectio*, tantummodo quatenus est Patris, et *dilectio* quatenus est Patris ac Filii, *relativa* est seu *notionalis* et *falsa* et *causa* ad *produendum* *adaequatum terminum immanentem*. Ex ipsa autem infinitate tum actus tum termini declaratur, cur Verbum non nisi unum, et amor procedens non nisi unius esse possit. *

Ex declarata iam processione Verbi per intellectionem et processione Spiritus Sancti per dilectionem possumus paulo ulterius progredi in cognoscendo modo intellectionis et dilectionis secundae. Consequuntur enim ex hactenus di-

ctis solutiones nonnullarum quaestionum, quae paulo difficiliores, necessariae tamen sunt tum ad intelligentiam dogmatis, quantum scilicet nobis ex fide ad illam pertinere licet, tum ad ipsam defensionem mysterii contra adversarios. Horum capitum explanatione in aliquot theses distincta totam hanc partem de intelligentia dogmatis concludemus. Earum vero quaestionum prima est illa, quam in hac thesi posimus, quomodo intellectus et dilectio secunda et ideo relativa se habeat ad intellectionem et dilectionem absolutam et ideo communem tribus personis; ubi simul quaeritur, qui fiat, ut eum Verbum sit intelligens eadem intellectione et Spiritus Sanctus amans eodem amore, non tamen sint plures processiones in Deo.

I. Ex superioribus constat, formalem rationem *intellectionis* esse, que Verbum, et formalem rationem *dilectionis*, qua Spiritus Sanctus producuntur ut termini immanentes intellectionis et dilectionis. Intellectus autem et dilectio est una omnino communis tribus personis; quomodo ergo nihilominus non est communis sed propria Patri productio Verbi, Patri ac Filio productio Spiritus Sancti? Solet tribui Scoto (1. dist. 2. q. 7. n. 22. 26.; Quidlib. q. 2. n. 8.), quod propter hanc difficultatem censuerit *intelligere* et *dicere* in Patre, ac rursus *dilectionem* et *spirationem* (activam) in Patre et Filio distinguiri ita, ut *intellectio* in Patre et *dicitio* Verbi, pariterque *dilectio* in Patre Filioque et *spiratio* sint biniae formalitates distinctae; atque adeo haec duo *intelligere omne verum, ac dicere Verbum* in Patre concepi debant velut actus *paralleli*; quod eodem modo intelligentum sit de actibus *dilectionis* et *spirationis* in Patre et Filio (Suarez l. I. c. 6. ef. Ruiz disp. 59. sect. 4.). Quo posito Verbum non per formalem rationem intellectionis sed *dictionis* seu locutionis, Spiritum Sanctum non per formalem rationem dilectionis sed *spirationis* procedere, dicendum foret. At sane *dicitio* mentalis tam in creatura mente quam in Deo non est aliud quam intellectus velut activa, que producitur verbum mentale, nec potest praeter intellectionem veri alias actus concipi, quo verbum mentale producatur, et qui proinde sit *dicitio* verbi. Intellectus au-